

ŽEMĖS ŪKIO PRODUKTŲ PERDIRBIMO KOOPERATYVŲ VEIKLOS NAUDINGUMAS

Audrius Gargasas, Julius Ramanauskas, Jadvyga Ramanauskienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Žemės ūkio produkcijos gamintojų kooperacijos svarba vis geriau suprantama, valstybės biudžetas kasmet skiria nemažas lėšas kooperacijos plėtros programoms įgyvendinti, tačiau rezultatai nėra patenkinami. Kooperacijos plėtrą stabdo ūkininkų tarpusavio pasitikėjimo trūkumas, strateginių tikslų neatitikimas, lėšų trūkumas, perdirbėjų siekis neužleisti pozicijų ir įtakos rinkoje.

Vienas kooperacijos privalumų yra ekonominė nauda – atsiranda galimybė žemės ūkio produkcijos gamintojams konkuruoti su kitais rinkos dalyviais kaip su lygiaverčiais partneriais, lengviau derėtis dėl supirkimo kainos, parduoti produkciją aukštesne kaina, organizuoti ir vykdyti gaminamos produkcijos pirminį ar net galutinį perdirbimą. Kitas kooperacijos privalumas – galimybė kooperatyvo nariams naudotis pigesnėmis žemės ūkio bendrovės paslaugomis, žaliavomis, kooperatyvo nariai turi pirmenybę gauti paslaugas ne narių atžvilgiu. Vyksta glaudus tarpusavio bendravimas. Atsiranda galimybė pasinaudoti kooperacijai teikiama parama – susikoooperavus lengviau gauti kreditus, valstybės ar ES paramą, kooperatyvas naudojami mokesčių lengvatomis.

Keičiantis ekonominiams ir socialiniams santykiams žemės ūkyje, labai didelę reikšmę turi kooperacija. Ekonominėje literatūroje (Marvin A. Schaars, 1980; Šalčius, 1992; Чаянов, 1919) gana įtikinamai įrodoma, kad kooperatyvai turi kai kuriuos pranašumus, palyginti su kitomis žemės ūkio produkcijos gamintojų infrastruktūros rūšimis. Pranašumų esmė yra tai, kad gamintojų iniciatyvos ir jų išteklių mobilizacija leidžia daug lengviau aprūpinti žaliavomis perdirbimo įmones. Be to, kooperatyvams yra būdingas didesnis lankstumas ir galimybės adaptuotis prie kintančių rinkos sąlygų. Jie gali sėkmingai tenkinti arba net sukurti rinkos paklausą savo produkcijai, surasti rinkoje savo nišą, gali sukaupti nuosavus išteklius (pvz., nuosavą kapitalą, kurį sukaupti dažnai kainuoja daug pigiau, nei įsigyti kitais būdais). Tai suteikia kooperatyvams nepriklausomumą, galimybę išgyvuoti nepriklausomai nuo išorinės paramos ir konkuruoti tam tikrose rinkose, skatina kooperatyvo narius specializuotis ir gaminti aukščiausios kokybės produktus.

Darbo tikslas – pagrįsti žemės ūkio produktų perdirbimo kooperatyvų veiklos naudingumą.

Metodika – išanalizuotos teorinės kooperatyvų veiklos prielaidos, kai kurių šalių (Danijos, Prancūzijos, Olandijos) kooperatyvų veiklos plėtros tendencijas, atskirų perdirbtų ir neperdirbtų žemės ūkio produktų kainos ir patirtos išlaidos produktams pagaminti.

Informacinę-empirinę bazę sudaro normatyviniai dokumentai, oficiali Lietuvos statistikos departamento informacija, nustatant atskirų produktų kainas, naudoti žemės ūkio produktų rinkos rodikliai ir atlikta ekspertų apklausa, taip pat autorių skaičiavimų duomenys.

Rezultatai

Žinoma, kad žemės ūkio produktus perdirbti efektyvesnės stambiosios įmonės o jas žemdirbiai gali organizuoti kooperuodami savo veiklos sritį, nes pavieniui šių sudėtingų procesų atlikti neįmanoma.

Kyla klausimas, iki kokio laipsnio kooperatyvui naudinga perdirbti produktus? Ekonominiu požiūriu – iki tokio galutinio produkto, kuris duoda kooperatyvui didžiausią pelną. *Ūkininko-kooperatyvo nario socialiniu požiūriu* – demokratijos ir kitų kooperatyvų principų laikymasis, taip pat garantuotas ir patogus išaugintų produktų pardavimas. Ir vienu, ir kitu požiūriu svarbu atsižvelgti į galimą riziką (Ramanauskas, 2006; Чаянов, 1919).

Ekonominę naudą lemia pajamų skirtumas tarp perdirbtų ir neperdirbtų produktų. Naudingiausia, aišku, produktus perdirbti, bet tam reikalingos didelės investicijos patalpoms, įrangai taip pat – technologinė patirtis, rinkta ir kt. veiksniai, kuriuos kooperatyvas gali įgyti tik po ilgesnio laiko. Pvz., Danijoje, Prancūzijoje, Olandijoje ir kt. šalyse, turinčiose senas kooperatyvų tradicijas ir šiuolaikines technologijas ir techniką, kooperatyvų įmonės pagal efektyvumą susilygino su pažangiausiomis pramonės akcinių bendrovių įmonėmis. Tokiose kooperatinėse įmonėse dažniausia naudojama ne pačių žemdirbių, bet samdyta darbo jėga. Kooperatyvų veiklos pradžioje, kai jie dar silpni, galimybė iš karto tapti stipriems ir nukonkuruoti šių laikų rinkos galiūnus labai sunku. Tai gali įvykti tik tuo atveju, jei kooperatyvo nariai turi labai didelio ir pigaus finansavimo galimybes įmonei sukurti ir išlaikyti, apmokėti darbą ir pan. Taigi dažniausiai kooperatyvams yra pavojus virsti akcinėmis bendrovėmis, o tai reiškia – prarasti kooperatyvų privalumus, vienas jų – apsirūpinti pigia išauginta kooperatyvo narių žaliava.

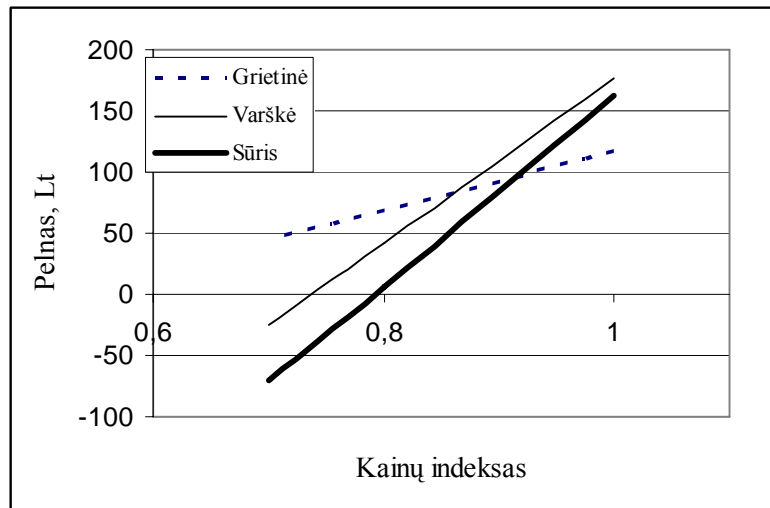
Rinkos ekonomikoje silpni perdirbimo kooperatyvai sunkiai gali išsilaikyti konkurencijoje produktų kainų svyravimo atveju. Jei galutinio produkto savikainos sudėtyje žaliavos kaina yra didelė, tai žemdirbiams jo gamybai reikia turėti sąlygiškai

mažiau investicijų, lėšų darbo jėgai apmokėti ir pan., todėl kooperatyvai gali išlikti gyvybingi sumažėjus produktų kainoms. Naudingiausia steigti tokius kooperatyvus, kurių galutinio produkto savikainos sudėtyje *vyrantų žaliavos kaina* (Ramanauskas, 2007). Šio teiginio realumą autoriai iliustruoja konkrečiais pavyzdžiais. Žaliavų lyginamasis svoris pieno perdirbimo išlaidose ir apskaičiuotasis papildomas pelnas pateiktas 1 lentelėje, o įvairių pieno produktų kainų pokyčio įtaka kooperatyvų pelningumo pasikeitimo spartai – paveiksle.

1 lentelė

Pagamintų pieno produktų ekonominiai rodikliai ir jų priklausomybė nuo jų kainų svyravimo rinkoje

Produktas	Žaliavos dalis produkto savikainoje proc.	Kiekis t	Pardavimo kaina Lt/t	Pajamos Lt/t	Pajamų skirtumas Lt/t	Perdirbimo kaina Lt	Pelnas Lt/t	Kainų indeksas
Pienas	100	1,00	506	*	*	*	*	1,0
Grietinė	63,6	0,14	5320	745	239	122	117	
Pasterizuotas pienas	53,7	1,00	950	950	444	280	164	
Varškė	42,9	0,20	5900	1180	674	497	177	
Sūris	39,5	0,10	12853	1285	779	616	163	
<i>Pienas</i>	<i>100</i>	<i>1,00</i>	<i>404,8</i>	<i>*</i>	<i>*</i>	<i>*</i>	<i>*</i>	<i>0,8</i>
<i>Grietinė</i>	<i>63,6</i>	<i>0,14</i>	<i>4256</i>	<i>596</i>	<i>191</i>	<i>122</i>	<i>69,0</i>	
<i>Pasterizuotas pienas</i>	<i>53,7</i>	<i>1,00</i>	<i>760</i>	<i>760</i>	<i>355</i>	<i>280</i>	<i>75,2</i>	
<i>Varškė</i>	<i>42,9</i>	<i>0,20</i>	<i>4720</i>	<i>944</i>	<i>539</i>	<i>497</i>	<i>42,0</i>	
<i>Sūris</i>	<i>39,5</i>	<i>0,10</i>	<i>10282</i>	<i>1028</i>	<i>623</i>	<i>616</i>	<i>7,0</i>	
Pienas	100	1,00	354	*	*	*	*	0,7
Grietinė	63,6	0,14	3724	521	167	122	45,0	
Pasterizuotas pienas	53,7	1,00	665	665	311	280	30,8	
Varškė	42,9	0,20	4130	826	472	497	-25,0	
Sūris	39,5	0,10	8997	900	546	616	-70,0	

Pav. Produktų kainų svyravimo poveikis kooperatyvų pelnui

Iš 1 lentelės duomenų ir paveikslą matyti, kad rinkoje mažėjant įvairių gatavų pieno produktų kainai, gaunamas pelnas iš jų pardavimo mažėja nevienodai. Didžiausią pelną kooperatyvas gali gauti iš sūrio gamybos ir pardavimo, kiek mažiau – iš varškės ir mažiausiai – iš grietinės. Suprantama, kad sūrio ir varškės gamybai reikalingi brangiai kainuojantys pastatai, sudėtingi technologiniai įrenginiai, kvalifikuoti darbuotojai, kuras, elektros energiją ir kt.

Žaliavos (pieno) kaina sūrio ir varškės gamybos išlaidų struktūroje yra maža, o grietinės gamyboje dėl paprastesnės technologijos didžiausią išlaidų dalį sudaro žaliava, t. y. žemdirbių – pieno gamintojų – nuosavybė.

Iš pateiktų duomenų galima įvertinti skirtingų pieno produktų gamybos ir pardavimo riziką: jei sūrio kaina rinkoje sumažės 20 proc. (nuo 12,8 iki 10,2 Lt/kg), tai pelnas sūrį pardavus bus lygus nuliui (kooperatyvo veikla ant bankroto ribos!), o verslas iš grietinės gamybos lieka pelningas sumažėjus jos kainai rinkoje net ir 30 proc.

Įvairių produktų, pagamintų iš serbentų, pardavimo kainų svyravimo poveikis kooperatyvų pelnui pateiktas 2 lentelėje.

Pagamintų serbentų produktų ekonominiai rodikliai ir jų priklausomybė nuo produktų kainų svyravimo rinkoje

Produktas	Žaliavos dalis produkto savikainoje proc.	Kiekis t	Pardavimo kaina Lt/t	Pajamos Lt/t	Pajamų skirtumas Lt/t	Perdirbimo kaina Lt	Pelnas Lt/t	Kainų indeksas
Serbentai	100	1,00	1200	*	*	*	*	1
Šaldyti	50,1	0,80	2000	1600	400	100	300	
Sultys konc.	46,1	0,168	13480	2265	1065	700	365	
<i>Serbentai</i>	<i>100</i>	<i>1,00</i>	<i>960</i>	<i>*</i>	<i>*</i>	<i>*</i>	<i>*</i>	<i>0,8</i>
<i>Šaldyti</i>	<i>50,1</i>	<i>0,80</i>	<i>1600</i>	<i>1280</i>	<i>320</i>	<i>100</i>	<i>220</i>	
<i>Sultys konc.</i>	<i>46,1</i>	<i>0,168</i>	<i>10784</i>	<i>1812</i>	<i>852</i>	<i>700</i>	<i>152</i>	
Serbentai	100	1,00	840	*	*	*	*	0,7
Šaldyti	50,1	0,80	1400	1120	280	100	180	
Sultys konc.	46,1	0,168	9436	1585	745	700	45	

Pateikti duomenys patvirtina prielaidą, kad kurti ir plėtoti naudingiausia tokius kooperatyvus, kurie naudos nesudėtingas technologijas ir kurių galutinių produktų žaliava sudaro didžiausią lyginamąjį svorį. Taip pat labai svarbu yra kurti įvairių paslaugų kooperatyvus, pvz., produktų surinkimo, laikymo ir realizacijos, pašarų gamybos, interesų atstovavimo ir pan.

Išvados

1. Žemės ūkio produktų perdirbimo kooperatyvams sudėtinga išsilaikyti rinkoje produktų kainų svyravimo atveju.
2. Didelę įtaką kooperatyvų gyvybingumui turi narių tiekiamos žaliavos santykinis svoris galutiniame produkte. Jei galutinio produkto savikainos sudėtyje žaliavos kaina sudaro didelę dalį, žemdirbiams jo gamybai reikia turėti sąlygiškai mažiau investicijų, lėšų darbo jėgai apmokėti ir pan., todėl kooperatyvai gali išlikti gyvybingi sumažėjus produktų kainoms.
3. Mažiausiai rizikuoja toks perdirbimo, paslaugų kooperatyvas, kurio gamybos išlaidų struktūroje žaliava sudaro didžiausią lyginamąjį svorį.

4. Produktų (žaliavos) surinkimo iš narių kooperatyvas suteikia galimybę įgyti derybinę galią rinkoje, kontroliuoti kainų pasiskirstymą gamybos-perdirbimo-prekybos grandinėje.

Literatūra

1. Marvin, A. Schaars. (1980). Cooperatives, principles and practices/University of Wisconsin. – Madison.
2. Ramanauskas, J. (2006). Kooperacijos pagrindai. – Kaunas: Spalvų kraitė.
3. Ramanauskas, J., Gargasas, A. (2007). Rozwoj spoldzielni rolniczych na Litwie (Развитие кооперативов в сельском хозяйстве) // Monografija Nr. 88: Spoldzielcze formy gospodarowania – tradycja i wspolczesnosc. – Siedlce: Sprint.
4. Šalčius, P. (1992). Teorinė ekonomika ir ekonominės minties istorija. – Vilnius.
5. Чаянов, А. (1919). Основные идеи и формы крестьянской кооперации. – Москва.

ACTIVITY EXPEDIENCE OF AGRICULTURAL PRODUCT PROCESSING COOPERATIVES

A. Gargasas, J. Ramanauskas, J. Ramanauskienė

Lithuanian University of Agriculture

Summary

The activity of agricultural product processing cooperatives in Lithuanian is analyzed in the paper. It is determined that the co-operation has greatly depended on the farming condition and traditions of communication, the state policy with respect to the development of agriculture and co-operation, various economical conditions. Particularly great are the specific features of development under transition of economics conditions: weak agricultural structures (farmer's farms, agricultural companies); the domination of share capital in the processing industry and commerce.

On the base of analysis of theoretical and practical preconditions and activity of processing co-operatives, in this paper is substantiated expedience of them to the members (raw material producers).

It was determined, that big impact to vitality of co-operatives has relative weight of raw material in the final product weight. If raw material takes a big share in the final product, it is easy for co-operatives to survives, when the prices for products falls down.

Key words – co-operatives, raw materials, profit, cost, relative weight.